

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 72., BR. 1., 1. – 40., ZAGREB, VELJAČA 2025.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

UZ STOTU OBLJETNICU ROĐENJA STJEPANA BABIĆA

Težnja za svakom kulturom, pa i jezičnom, trajna je: gornja se granica nikad ne može dostići, a odvratiti pogled od vrhunca znači krenuti prema propasti.

Stjepan Babić¹

Dvadeset i devetoga studenoga ove godine stota je obljetnica rođenja velikoga hrvatskoga jezikoslovca Stjepana Babića, gramatičara, pravopisca, leksikografa i književnika, dugogodišnjega glavnoga urednika Jezika, časopisa za kulturu hrvatskoga književnog jezika.

Rođen je u Oriovcu 1925. Gimnaziju je pohađao u Slavonskom Brodu, Osijeku i Zagrebu. Studij narodnoga jezika i književnosti te ruskoga s književnošću i njemačkoga jezika završio je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1955., gdje je doktorirao 1962. radom Sufiksna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom jeziku (Rad JAZU, 344, Zagreb, 1966.). Usavršavao se 1962. u Kölnu u seminaru prof. Hansjakoba Seilera, bio ondje gostujućim profesorom u slavističkom institutu 1968. – 1969. i 1984. – 1985., a u Münsteru u ljetnom seminaru 1992. predavao je tvorbu riječi. Pod utjecajem profesora Seilera i Bulcsúa Lászlóa u Zagrebačkom lingvističkom krugu s mlađim sunaraštajnicima (Radoslav Katičić, Dalibor Brozović, Božidar Finka) aktivno sudjeluje u modernizaciji jezikoslovlja kao znanstvene grane zamjenom tad prevladavajućega mladoslavljarstva u hrvat-

¹ Stjepan Babić, 1980., „Jezik“, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, u knjizi Spomenica Hrvatskoga filološkog društva 1950–1980., SNL, Zagreb, str. 75. – 88.

skom jezikoslovlju strukturalizmom, što zagrebačku jezikoslovnu školu stavlja uz bok glavnim onodobnim europskim tijekovima. Na matičnom je fakultetu radio od 1955. do umirovljenja 1991.

Njegovo životno djelo, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, objavljena u trima izdanjima (Zagreb, 1986., 1991., 2002.), temeljni je hrvatski tvorbeni priručnik. Prema ocjeni Sande Ham (2022.: 322. – 325.),² jedinstven je i u slavenskom okviru

² Sanda Ham, 2022., *Djelo Stjepana Babića*, u knjizi *Po jeziku Hrvati*, ŠK, Zagreb, str. 314. – 342.

kao djelo pojedinca s cjelovitim prikazom tvorbe riječi jednoga jezika. Vrijednost mu daje i činjenica da je nastalo u vrijeme kad se nije radilo računalno, da je autor prikupio i ručno obradio te usustavio više od 100.000 riječi. Na šestotinjak stranica izlaže se prema tvorbenim načinima tvorba imenica, pridjeva, glagola i priloga, a unutar formalnih kategorija dane su semantičke kategorije, a sama je semantizacija naglašena u tvorbi pridjeva. U uvodnom se dijelu prvi put u nas na suvremen način i sustavno izlaže tvorbeni metodologija te obrazlažu osnovni pojmovi i tvorbene teorije. Kazalima su obuhvaćeni: imena, pojmovi, imenična značenja; abecedni popis imeničnih, pridjevnih i glagolskih sufiksa te kazalo prefiksa. Ona su ključ za jednostavno pronalaženje ne samo tvorbenoga načina ili razreda nego i pojedinačnih riječi i rjeđih tvorbenih tipova.

Sa Stjepkom Težakom objavio je pod različitim naslovima Gramatiku hrvatskoga jezika, najdugovječniji i najizdavaniji naslov te vrsti u hrvatskom jezikoslovlju (18 izdanja: 1966. – 2016.), prvi s primjerima iz hrvatske književnosti, novinstva i publicistike 19. i 20. stoljeća. Djelo je redovito osuvremenjivano i usklađivano sa strukovnim razvitkom, a obilježuje ga razdvojba imenica prema genitivnomu nastavku jednine, akuzativno *-ju* u zamjениčnoj sklonidbi kao sustavan i razlikovniji nastavak od *-je*, nazivoslovno lučenje otvornika i zatvornika kao tvorbenih obilježja fonema od samoglasnika i suglasnika kao razdvojenih glasovnih obilježja. Pojedininim je rješenjima, poput onih u poglavlju o tvorbi riječi, ta gramatika bila izvorom drugim suvremenim gramatičarima (Eugenija Barić i dr., Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, Zagreb, 1979.). Sa Stjepkom Težakom i Slavkom Pavešićem suautor je Oblika hrvatskoga jezika (1991.), opsežne knjige u sklopu velike Akademijine gramatike hrvatskoga jezika u izdanju HAZU i Globusa. Matica hrvatska objavila je 1998. njegovu monografsku studiju Sročnost u hrvatskom jeziku, bogato oprijmerenu djelima suvremenih hrvatskih književnika, što ju razlikuje od dotadašnjih prikaza u drugim gramatikama.

Posebno je poglavlje Babićeva rada vezano uz pravopisnu normativistiku. U doba Hrvatskoga proljeća 1971., zajedno s Božidarom Finkom i Milanom Mogušem, izradio je Hrvatski pravopis koji je zbog političkih razloga bio uništen te je 1972. pretiskan u Londonu, pa je u povijest ušao pod imenom Londonac. Nakon hrvatskoga državnoga osamostaljenja djelo je pod istim naslovom doradivano i postupno oslobađano preostale novosadske privage te navezivano na baštinjenu osnovicu hrvatskoga pravopisa, funkcionalnom jekavizacijom izgovorne osnovice (*brjegovi, crjepovi, drjenov, drjenovina, grjehota, modrjeti, ogrjev, prijenos, prijevoz, prijelaz, prijepis, prijeći, starješina*, itd.), napose u kratkim slogovima s pokrivenim *r* kao višestoljetnom odlikom hrvatskoga pravopisanja u nekim kategorijama: u množini jednosložnih imenica s infiksom *-ov-* (*brjegovi, brjestovi, crjepovi, krjesovi, trjesovi, vrjesovi*), u umanjenicama na *-čić, -čica, -ešce, -ić* (*brjestic, brješčić, brječić, crjepić, strjelica, strjelica, trješćica, ždrjebešce, ždrjepčić*), u stupnjevanju

pridjeva (*krjepčiji, trjezniji, vrjedniji*) i u tvorbi nesvršenih glagola (*istrjebljivati, otrježnjavati, sprječavati*). Povećanim brojem tvorbenih zapisa pak postignuta je veća razlikovnost i jednoznačnost pismenina (pisanje *d, t* ispred *c, č*, tip *dočetc* < *dočetak, dočeci* < *doček, početc* < *početak : počeci* < *poček; ledci* < *ledac : letci* < *letak, mladci* < *mladac : mlatci* < *mlatac* i dr.). Sa Sandom Ham i Milanom Mogušem suautor je Hrvatskoga školskoga pravopisa (Zagreb, 2005.), a s Mogušem Hrvatskoga pravopisa (Zagreb, 2010.), koji su glavninom usklađeni sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika.

Nedvojbeno je akademiku Stjepanu Babiću strukovni, pa i životni put, odredilo djelovanje u Hrvatskom filološkom društvu i njegovu časopisu *Jeziku*, kojemu je od 1963. bio urednikom, a 1970. – 2005. glavnim i odgovornim urednikom. Polet i zanos kojim je Društvo, kako reče Zdenko Škreb u Spomenici u povodu 30. obljetnice HFD-a, krenulo ni iz čega, a napravilo mnogo (1980.: 27),³ savršeno su odgovarali temperamentu, radnoj strasti i zanosu Stjepana Babića. Profesor je bio čovjek koji je zračio energijom, okupljao oko sebe studente i afirmirane suradnike, dijelio zadatke, poticao na istraživanje čak i laike koji su pokazivali zanimanje za hrvatski jezik. Otvorio je časopis mladim kolegama koji su tek stasali u struci, sam objavio niz vrlo zapaženih članaka i podignuo ga na prestižnu A1 razinu znanstvenoga časopisa.

Hrvatski mu je bio cjeloživotna zauzetost i briga, oblik slatke i gorke obveze, kako su ju već određivale političke prilike i mijene. Jer sudbinu su i hrvatskoga jezika i hrvatskih jezikoslovaca upravo one, političke prilike, bitno obilježile. Pogled u povijest hrvatskih pravopisnih priručnika od 19. stoljeća do suvremenih izdanja to nedvojbeno potvrđuje: kako su se smjenjivale vlasti, tako su se mijenjali i pravopisi. Prototipski su primjer Boranićevi pravopisi, koji su u sadržajnim mijenama pravopisnih načela preživjeli pad čak nekoliko država i režima (Austro-Ugarske Monarhije, monarhističke i komunističke Jugoslavije, Banovine Hrvatske, Nezavisne Države Hrvatske). Prilike se nisu promijenile ni u samostalnoj hrvatskoj državi: smjenjivanjem HDZ-a i SDP-a na vlasti, smjenjuju se i pravopisi, pa su jedno vrijeme u optjecaju bila čak tri pravopisa, a namjesto jezikoslovaca jezičnu su politiku vodili zagrebački izdavači jugoslavenskih nagnuća.

Udio Slavka Goldsteina u tom poslu bit će zanimljivo istražiti, napose geostrateške interese onih koji su plaćali njegovu aktivnost i u zajedničkom jeziku vidjeli glavnu poveznicu četiriju *štokavskih* država za ponovnu obnovu južnoslavenske političke zajednice, a neutemeljeno i neznalačko nazivanje Hrvatskoga pravopisa Babića, Finke i Moguša korijenskim i endehazijskim imalo je prokrčiti put jeziku kakav promiče Sarajevska deklaracija iz 2017. godine.

Sa smjenama vlasti i pravopisa potkapala se i temeljna pravopisna pismenost, što potvrđuju porazni rezultati iz Hrvatskoga jezika na maturalskim ispitima u Republici

³ Zdenko Škreb, 1980., *Povijest Hrvatskoga filološkog društva 1950–1980.*, u knjizi *Spomenica Hrvatskoga filološkog društva 1950–1980.*, SNL, Zagreb, str. 9. – 28.

Hrvatskoj nakon što je skrb o hrvatskom jeziku i pravopisu SDP-ova Vlada povjerila 2013. Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, koji se nije pokazao sposobnim za takav strukovno i društveno složen zadatak.

Babić je u tom kolopletu zakulisnih igara odskakao čvrstoćom i upornom obranom zacrtanoga puta. Bio je čovjek golemo znanja, raznovrsnih interesa, filatelist, radio je mnogo, temeljito i sustavno, nije improvizirao, a kad mu je potkraj radnoga vijeka ponestajalo snage, tražio je pomoć od mlađih. Imao je vrlo dobar pregled nad poviješću hrvatskoga jezika i njegovim razvojnim silnicama pa se i mogao uhvatiti u koštac s dorađivanjem njegovih norma i napraviti mnogo, na žalost ne koliko je i kako je htio. Pritisnut kompromisima ne samo zbog politike nego u prvom redu zbog strukovnoga raskola, djelo nije uspio zaokružiti. Tu se još jednom potvrdilo pravilo da se najbolji rezultati u svim poljima ljudske djelatnosti postižu kad se upire zajedničkim snagama, a budućnost struke gradi na zajedničkoj viziji, kolegijalnom poštovanju i međusobnom povjerenju.

Pisao je s lakoćom, definirao jednostavno, ali u želji da kaže što više na što manjem prostoru, trebao je za sobom provjerena čitača, poput Branka Erdeljca, koji bi obuzdao bujicu navrih misli ako ih Babićeva ruka zbog mnogobrojnih obveza ne bi stigla ukrotiti. Sklonost leksikografskomu usustavljivanju znanja, njegovu stilu i izričaju odjelotvorila se i u prvoj knjizi koju je objavio: bio je to školski leksikon Jezik. Prvo je izdanje objavljeno godine 1963. (146 str.), a drugo, opsegom dvostruko veće (322 str.), 1965. godine. Iz Predgovora i provedbe drugoga izdanja jasno je da je riječ o leksikografu koji vrsno poznaje zakonitosti leksikografskoga stila, koji piše moderno, strukovno ažurirano višenamjensko djelo kojim će se moći služiti i odrasli. U njem je, prvi put u hrvatskom jeziku zabilježena natuknica *fonem*, a suradnici i autori dijalektoloških karata i većih članaka bili su prva pera hrvatskoga jezikoslovlja: Dalibor Brozović (Jat, Kajkavsko, Štokavsko i Torlačko narječje), Božidar Finka (Čakavsko narječje), Radoslav Katičić (Genetska srodnost, Indoevropski jezici, Književni jezik, Tipologija jezika).

Drugo leksikografsko djelo, Leksikon kratica, koji je izradio u suautorstvu s Milenom Žic-Fuchs i u suradnji s Vlatkom Brozom i Majom Fulgosi (Zagreb, 2007.), ima 20 tisuća općih kratica u javnoj uporabi u hrvatskim pisanim medijima s temeljnim likovima i pridruženim razveznicama. Na kraju je Dodatak koji obuhvaća SNS i internetske kratice, emotikone iz internetske i SMS komunikacije te češće simbole. Najviše je kratica podrijetlom iz engleskoga jezika te se donose u izvorniku ili u hrvatskom prijevodu ako su prevedene. Sadržajno obuhvaćaju u prvom redu politički život (EU, UN, NATO), potom gospodarstvo, informatiku, vojništvo, a iz bivše države najviše ih se odnosi na politički sustav. Kratice su odraz suvremenoga tehnološkoga globalizacijskoga procesa i njegova dinamizma. Knjigu i papir zamijenili su računala i telekomunikacijski uređaji, engleski jezik potiskuje nacionalne jezike i postaje ne samo međunarodnim sredstvom sporazumijevanja, nego se tehnološkim

i drugim nazivljem te sintaksom, frazeologijom, priložima, uzvicima, kraticama i dr. ugrađuje u nacionalne jezike pa je mnogima bez rječničkoga pomagala nemoguće pratiti sadržaj tekstova. Leksikon je postao nastolni priručnik bez kojeg se ne može, o čem svjedoči i Nives Opačić (2012.: 14.)⁴, uz Babića neposustala borkinja protiv hrengleskoga ili pidžinskoga hrvatskoga, kako naziva nakaradnu mješavinu hrvatskoga jezika s britanskim ili američkim engleskim. Babić je na nabujalu provalu engleskoga ne samo u hrvatski leksik, nego i u sintaksu odgovorio humoreskom Prijedlog za ukidanje hrvatskog jezika (Slavonski Brod, 2003.).

Živo je i radoznalo sudjelovao u javnoj recepciji i proizvodnji jezika. U knjizi Temelji Hrvatskomu pravopisu (Zagreb, 2005.) obrazložio je pravopisne poboljšice, nastojeći javnu raspravu i neutemeljenu kritiku u novinstvu usmjeriti k dubljemu i obuhvatnijemu poznavanju javnosti sa složenom i slojevitom hrvatskom jezično-pravopisnom i književnom povijesti. Bio je osjetljiv na javno naraštajno nepoštivanje starijih kolega. Korijeni nesporazuma s osporavateljima dijela njegovih normativnih zahvata u hrvatski jezik i pravopis, koji su interpretirani kao isključivost, „vlasništvo“ nad hrvatskim jezikom ili prekomjerni normativizam, počivaju upravo ne nedovoljnom poznavanju hrvatske književnojezične povijesti u mnogočem nedoraslih osporavatelja.

Babić početak hrvatskoga književnoga jezika vezuje uz Šiška Menčetića, Džoru Držića i Bartula Kašića. Oni u neizmijenjenu jezičnom kontinuitetu vodila k suvremenom stanju, kojim se Babić cjeloživotno bavio. Obradio ga je u knjigama Hrvatski jezik u političkom vrtlogu (Zagreb, 1990.), Hrvatska jezikoslovna čitanka (Zagreb, 1990.), Tisućljetni jezik naš hrvatski (Zagreb, 1991.), Hrvatski jučer i danas (Zagreb, 1995.) i Hrvanja hrvatskoga (Zagreb, 2004.), ustrajući temeljitošću promišljanja i uvjerljivošću prosudaba protiv rashrvaćivanja hrvatskoga jezika, ali i protiv neznačakoga pohrvaćivanja. Babić se obraća onima kojima je stalo do hrvatskoga jezika, koji žele obogatiti i usavršiti svoj izričaj, koji se s poštovanjem odnose prema baštinenomu jezičnomu blagu i ne trče za anglosaksonskim pomodnicama.

Njegova uloga i značenje u borbi za samobitnost hrvatskoga jezika u poslijenovosadskom razdoblju idu u red jednoga od najvažnijih prinosa na putu osamostaljenja i afirmacije hrvatskoga književnoga jezika. U Hrvanjima hrvatskoga (2004., ŠK, Zagreb) predočeni su manji odsječci te borbe (Htijenja i ostvarenja Novosadskoga dogovora, Za ravnopravnost, ali čega?, U lingvistici znanstvenost, u politici ravnopravnost, Za ravnopravnost u teoriji i praksi, O rječniku Matice hrvatske, O rječnicima, kritikama i protukritikama), ali su i oni dovoljni da se zaključi kako su uvjeti bili izuzetno teški, protivnik čvrst i institucijski zaštićen. Na kraju se ipak uspjelo sačuvati hrvatski jezik zahvaljujući jedinstvenosti hrvatskih jezikoslovaca.

⁴ Nives Opačić, 2012., Hrvatski ni u zagradama, Globalizacijska jezična teturanja, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb

To bi razdoblje trebalo biti uzorom i nama danas, neshvatljivo podijeljenima i nerazložito sukobljenima.

Profesor nije izbjegavao javne polemike (važnije je skupio u knjizi Hrvatska jezikoslovna prenja, Zagreb, 2001.), dapače, sa strašću se u njih upuštao raspravljajući o nepotrebnim lekturama književnih djela i strukovnih kroatističkih knjiga, pisao o sufiksu *-telj*, o prijepornim razlikovnim rječnicima. Znalački je branio svoja gledišta, ali i uzimao ako je sučelnik imao jače razloge od njegovih ili ako je sam ponovnim čitanjem istih tekstova uočio nove značajke koje su mu prvotno bile promaknule. Time je pokazao odlike pravoga profesionalca i otvorenoga znanstvenika, a istodobno u svakodnevici jednostavnoga čovjeka i dubokoga vjernika, koji je sukobe brzo zaboravljao i opraštao bez velikih riječi i gesta.

Tvrdi je jugoslavenski komunistički režim doživljavao i proživljavao vrlo teško, otpjevši više prijetnji, komitetsko-novinarskih udaraca, posebice zbog Jezikova urednikovanja. Bila mu je poznata i sudbina Bratoljuba Klaića, kojemu zbog suautorstva u Korienskom pravopisu iz 1944. nije bilo dopušteno da se potpiše pod oba rječnika novosadskoga pravopisa iako ih je sam izradio i naglasio jer Srbi nisu imali jezikoslovca tako visoke razine da to napravi. Kad je Klaić uznastojao da ipak bude potpisan, srpska mu je strana rekla neka šuti i bude sretan što je živ, oni da su svoga autora srpskoga pravopisa strijeljali.⁵ Babić je bio i neposrednim svjedokom Jonkeova progona nakon sloma Hrvatskoga proljeća.

Ispuh je našao u književnim proznim sastavcima, kratkim pričama i novelama, u satiričnom autobiografskom romanu Crvena magla (Vinkovci, 2002.) i Vedrim pričama (Zagreb, 2000.). Više je desetljeća skupljao viceve, koje je objavio 1995. u nakladi Pavičić pod naslovom Hrvatski politički vicevi. Osnutak hrvatske države dočekao je s ushitom, prionuo strukovnomu poslu kako bi naknadio sve što prije nije mogao napisati, a od 1993. do 1997. angažirao se politički kao zastupnik u Županijskom domu Sabora Republike Hrvatske. Iznevjera ideala i uzništvo generala Ante Gotovine teško mu je palo, hrabrio ga je pismima, napisao parafrazu amblematskoga Matoševa soneta

*Pri svetom Kralju
Prozor Stjepanova doma
Priča gotski san.
Modri tamjan i aroma
Puni sveti stan.

Stanac kamen Gotovina
Svih Hrvata san,
Junak hrvatskoga Knina
Sja ko onaj dan.*

⁵ Temelji Hrvatskomu pravopisu, Školska knjiga, Zagreb, str. 94. – 95.

*U katedralu kad su teške noći
Pred oltar znade jedna mati doći
S teškim križem cijele naše nacije,*

*A glas joj veli: Majko, audiant reges:
Regnum regno nunc praescribit leges,
No dok je srca, bit će i Kroacije!*

Svoju je vjeru ispovjedio u proznim lirskim zapisima u knjižici Razmišljanja o Bogu i patnji (Zagreb, 2005.) i u autobiografskim sjećanjima Na Božjim putovima (Zagreb, 2023.). To je priča o odrastanju, školovanju, ratnim i poratnim zbivanjima, o mnogobrojnim životnim kušnjama i nemilosrdnim prilikama u kojima je osjećao Božju prisutnost i zaštitu, što mu je pomoglo ne samo da preživi nego da i u beznadnosti nađe providen izlaz. Takvi su susreti božanske milosti rodili u njem osobito milosrđe – vrjednosnopropitivačko i prijateljsko prema drugomu u traženju istoga milosnoga suzvučja.

Užemu se zavičaju odužio knjigom Hrvatski jezik slavonskih pisaca (Slavonski Brod, 2009.) u kojoj je prikupio radove sa znanstvenih skupova, a povezuje ih babićevo zauzimanje za očuvanje staroga izvornoga jezika bez uređivačkih zahvata i osuvremenjačkih prilagodaba.

Bio je članom Glavnoga odbora MH, a od 1989. do 1992. njezinim potpredsjednikom. Osnivač je i predsjednik Vijeća za normu hrvatskoga jezika pri Ministarstvu znanosti i tehnologije (1998. – 2000.). Član je predsjedništva i do 2007. potpredsjednik Hrvatskoga filološkoga društva. Redoviti je član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti od 1991. u Razredu za filološke znanosti.

Nagrađen je najvišim znanstvenim i državnim nagradama: Nagradom Bartola Kašića za značajnu znanstvenu djelatnost u području proučavanja hrvatskoga književnoga jezika (1991.), Redom Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića za osobite zasluge u znanosti (1995.), Spomenicom Domovinskoga rata (1995.), Spomenicom domovinske zahvalnosti (1995.), Redom Ante Starčevića (1996.) i Državnom nagradom za životno djelo (2004.).

Premинуo je 27. kolovoza 2021. u Zagrebu u 96. godini života.

Nataša Bašić

natbasic303@gmail.com

<https://doi.org/10.22210/jezik.2025.72.01>